

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.147

М. Т. Левочко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Державна академія статистики, обліку і аудиту Держкомстату України, м. Київ);
Н. Л. Гресь,
старший викладач
(Національний гірничий університет, м. Дніпропетровськ)

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

У статті розглянуто проблемні питання теоретичної і практичної готовності студентів до проходження виробничої практики зі спеціальності. Запропоновано шляхи удосконалення навчального процесу підготовки фахівців з обліку і аудиту. З'ясовано ряд недоліків організації навчального процесу, які впливають на якість теоретичної та практичної готовності студентів до виконання програми виробничої практики.

Сучасна вища школа покликана озброїти студентів навичками, уміннями самостійного формулювання та вирішення професійних задач з урахуванням об'єктивних тенденцій трансформації суспільства, матеріального виробництва та духовного розвитку. Система організації навчального процесу, яка ґрунтується на принципах формування професійної компетентності, неперервності та систематичності, дозволяє готувати до майбутньої професійної діяльності випускників, які володіють способами зміни накопичених знань, спроможні до оперативного пошуку інформації для прийняття оптимального рішення, мають високий рівень загальноосвітньої та професійної підготовки. Формування та розвиток в умовах виробництва професійних здібностей студентів на основі використання їх теоретичних знань і практичних навичок в різноманітних ситуаціях, притаманних майбутній професійній діяльності фахівця, відбувається під час виробничої практики, яка є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки фахівців у ВНЗ і, як вид навчального заняття,будується у формі самостійного виконання студентом в умовах виробництва визначених програмою (залежно від освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки) реальних облікових, контрольних, аналітичних, управлінських, науково-дослідних, педагогічних задач.

Метою статті є дослідження факторів, що впливають на стан теоретичної та практичної підготовленості студентів до виконання програми виробничої практики зі спеціальності.

Відправною точкою навчання є усвідомленість вибору студентом професії. Наші дослідження показують, що серед 175 студентів-першокурсників лише 24% ще зі школи мріяли стати обліковцем, у т.ч. у 8% з них батьки працюють на посадах обліковців; 47% – професію обрали самостійно, виходячи з суто економічних інтересів: можливість працевлаштування та хорошого заробітку; для 17% опитаних професію обрали батьки; у 9% – на вибір професії вплинули друзі; 3% – не пройшли за конкурсом на обраний напрям, тому вступили на будь-яку економічну спеціальність. Таким чином, лише 71% (24+47) першокурсників вже з 1 вересня зацікавлено буде ставитися до сприйняття навчального матеріалу, решта студентів потребує їх залучення до професії. Всі студенти повинні відчувати з перших днів навчання початок професійної підготовки. Позитивно на прагнення студентів до навчання вплине їх знайомство, вже в першому семестрі, з історією розвитку бухгалтерського обліку, з посадами фахівців, які можуть обіймати випускники залежно від отриманого освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки безпосередньо на їх робочих місцях на підприємствах, в організаціях, установах.

Упродовж навчання будь-яка навчальна дисципліна, зазвичай, пов'язана з іншими навчальними дисциплінами, що викладаються разом з нею на підставі затвердженого навчального плану. Треба добре уявляти міжпредметні зв'язки тим, хто складає навчальні плани й тим, хто організує навчальний процес, забезпечуючи правильний графік послідовності вивчення навчальних дисциплін на основі їх взаємозв'язку. Це забезпечить дотримання принципу наступності й покращить якість теоретичної та практичної підготовки студентів, надасть їм можливість під час навчання відчувати зростання своєї професійної підготовки та зробити навчання цікавим. Нажаль, сьогодні ми зустрічаємо випадки одночасного вивчення дисциплін "Бухгалтерський облік" та "Фінансовий облік 1", або "Фінансовий облік 1" та "Ревізія і контроль", або "Фінансовий облік 2" та виконання курсової роботи з фінансового обліку. Наведені приклади ілюструють непрофесійну організацію навчального процесу: фахівцю зрозуміло, що неможливо вивчати дисципліну "Фінансовий облік 1" не засвоївши

© Левочко М. Т., Гресь Н. Л., 2009

теоретичні основи бухгалтерського обліку, що дисципліну "Ревізія і контроль" доречно вивчати після засвоєння дисциплін "Фінансовий облік 1", "Фінансовий облік 2" та виконання курсової роботи з фінансового обліку, яка може виконуватися тільки по завершенні курсу "Фінансовий облік 2". За такої організації навчального процесу студенти відчують труднощі в засвоєнні навчального матеріалу, тому що не мають базових знань, умінь і навичок – фундаменту для оволодіння більш складною порцією професійно орієнтованого навчального матеріалу. Існуюче подрібнення дисциплін, скорочення аудиторного навантаження за умови невідповідності студента до самостійної аналітичної роботи призводять до його навчання за схемою: вивчив, здав, забув, наступна дисципліна. Втрачається логічна послідовність накопичення взаємопов'язаних професійних знань, умінь, навичок.

Вивчення обліку і контролю сьогодні ускладнюється частими змінами чинного законодавства; самий новий підручник з облікових дисциплін має окремі застарілі положення. Існує органічний зв'язок облікових дисциплін з практикою здійснення обліково-контрольно-аналітичних робіт, який наперед виражається в тому, що облікові дисципліни неможливо викладати, не ілюструючи кожне їх положення практичними прикладами (виробничими ситуаціями), та не враховуючи змін чинного законодавства. Звідси викладач не може вести свою дисципліну, якщо він не знає практики, не відслідковує зміни чинного законодавства. Звичайно, це ні в якому разі не занижує значення теорії, знання якої є обов'язковою умовою для викладання дисципліни.

Кожний викладач повинен дуже добре уявляти міжпредметні зв'язки, щоб, керуючись ними, найкращим чином здійснювати навчання: використовувати знання, уміння, навички, накопичені студентами з раніше вивчених дисциплін, поглиблювати та розширювати знання студентів під час вивчення нового матеріалу, готувати студентів під час вивчення даної теми курсу до засвоєння окремих тем чи положень наступного викладання в інших курсах. Оскільки фінансовий облік при підготовці фахівців облікових професій є профільною дисципліною, викладач цієї дисципліни зобов'язаний проявити ініціативу в питаннях взаємного ув'язування викладання, добре знати, які визначення понять, принципів, правил з його курсу зустрічаються в суміжних дисциплінах, і брати необхідну участь у забезпеченні однаковості їх трактування.

Специфіка організації процесу підготовки фахівців облікових професій полягає в максимальному наближенні навчальних занять до умов практичної діяльності. У зв'язку з цим максимально посилюються під час навчання різноманітні форми практичних занять, виникає ціла низка методичних проблем: поєднання викладання нового матеріалу, ілюстрацій і практичних робіт; підбір матеріалу для практичних робіт та порядок їх проведення тощо.

Практичний характер облікових дисциплін диктує необхідність застосування у викладанні бланків обліку (бланків первинних, зведених документів, облікових регістрів, форм звітності і т.п.). Без бланків неможливо усвідомити техніку облікових робіт, а без усвідомлення їх неможливо виконувати, а інколи й зрозуміти ті чи інші положення та правила. Для отримання дійсно професійної підготовки студент, озброєний теоретичними знаннями, повинен власноручно усвідомлено виконати на практичному занятті під керівництвом викладача облікової роботи: скласти первинні та зведені бухгалтерські документи, здійснити їх перевірку, бухгалтерську обробку, запис до облікових регістрів, скласти звітність підприємства тощо. Порядок виконання окремих облікових робіт не описано в сучасній економічній літературі, а тому студенту самостійно дуже складно засвоїти їх. Використання наскрізних задач для виконання вручну практичних робіт з облікових дисциплін та самостійного розв'язання для закріплення пройденого матеріалу робить студентів підготовленими до виконання лабораторних робіт з комп'ютерного оброблення облікової інформації. Якщо на цих лабораторних заняттях за допомогою програмного продукту розв'язувати наскрізну задачу, раніше розв'язану вручну, то ступінь засвоєння цього продукту і усвідомленість виконання робіт значно зростають. Підготовлений у стінах ВНЗ таким чином студент під час виробничої практики на базовому підприємстві почуває себе впевнено: не лякається документів, чітко уявляє обліковий процес, встигає не тільки виконати програму практики, а й працювати як фахівець і, за наявності вакансії, отримати запрошення на роботу за сумісництвом.

Навчальні плани підготовки фахівців з обліку і аудиту освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр", "спеціаліст", "магістр" містять виробничу практику зі спеціальності (фахову виробничу практику). Вона, як правило, планується після вивчення певного блоку професійно орієнтованих дисциплін і має на меті удосконалення професійної компетентності студента, набутої під час теоретичного курсу в умовах його майбутньої роботи за фахом на первинних посадах [1] (табл. 1).

Отже, теоретична та практична підготовка студента до початку виробничої практики повинна відповідати вимогам кваліфікаційних характеристик первинних посад за фахом.

Таблиця 1.

Первинні посади випускника ВНЗ фаху "Облік і аудит"

Освітньо-кваліфікаційний рівень	Первинні посади
Бакалавр	Бухгалтер
Спеціаліст	1. Бухгалтер (з дипломом спеціаліста) 2. Бухгалтер-ревізор 3. Економіст з бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності 4. Методист з економічної освіти
Магістр	1. Бухгалтер I категорії (з дипломом спеціаліста) 2. Бухгалтер-ревізор I категорії 3. Економіст з бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності I категорії 4. Методист з економічної освіти I категорії

Наші багаторічні спостереження процесу підготовки фахівців з обліку і аудиту дозволили встановити окремі прогалини в теоретичній і практичній підготовці студентів, а саме:

1) недостатні практичні навички з діловодства (складання проекту наказу, написання службової записки, доповідної записки, пояснювальної записки, довідок, ведення ділової переписки з суб'єктами господарювання, фіскальними органами, фізичними особами тощо);

2) розмите уявлення технологічного процесу галузі, яка є провідною у ВНЗ. Обліковець повинен чітко уявляти процес виробництва. Без знання та розуміння облікових процесів і операцій підприємства (організації, установи) обліковець не буде здатним до раціоналізації облікових робіт;

3) відсутня підготовка з матеріалознавства. Студенти не знають властивостей запасів, які їм у майбутньому треба буде обліковувати та здійснювати контроль за зберіганням та витратами;

4) відсутні знання з правил експлуатації та навички користування реєстраторами розрахункових операцій, ваговимірними та іншими (об'єм, довжина) приладами, які так необхідні під час інвентаризації;

5) відсутність навичок інтегрування знань з математики та фізики під час розв'язання облікових задач з інвентаризації товарно-матеріальних цінностей;

6) недостатні практичні навички з трудового та господарського права (облік робочого часу, час відпочинку, оплата праці, розрахунок суми претензії тощо).

До недоліків організації навчального процесу, які впливають на якість теоретичної та практичної готовності студентів до виконання програми виробничої практики, можна віднести:

1) недостатню забезпеченість навчального процесу підручниками, навчальними посібниками та ін. ВНЗ пропонують студентам їх електронний варіант. Щоб збільшити навчальний ефект електронної книги, студенти вимушені її роздруковувати;

2) незабезпеченість з боку навчальних закладів викладання облікових дисциплін бланками бухгалтерських документів. Викладач-практик заздалегідь готує пакет необхідних для проведення занять бланків і пропонує студентам для ксерокопіювання чи придбання у місцях їх продажу (калькулювання вартості освітянських послуг повинно передбачати витрати на забезпечення студентів бланками документів). Викладачі-теоретики (викладачі, які не мають власного досвіду практичної роботи за фахом) не утрудняють себе використанням бланків у навчальному процесі;

3) відсутність можливості у студента в межах навчального закладу (крім бібліотеки) вільного безкоштовного доступу до мережі Internet. Викладач облікових дисциплін, під час вивчення майже кожної теми, рекомендує студенту проштудіювати законодавчо-нормативні документи, які він, з урахуванням змін на момент користування, може відшукати на сайті Верховної Ради України;

4) подрібленість дисциплін. Призводить до відведення аудиторного часу на вивчення дисципліни у розмірі 2 год на навчальний тиждень. Така інтенсивність і дозованість вивчення матеріалу, особливо професійно орієнтованого, не може позитивно впливати на результати навчання;

5) суперечність назв і змісту дисциплін. Наведемо один приклад. Освітньо-професійна програма (ОПП) підготовки бакалавра з обліку і аудиту [2: 17, 20] містить такі титульні (профільні) дисципліни, як "Бухгалтерський облік" (нормативна дисципліна циклу загальноєкономічної підготовки) та "Фінансовий облік I", "Фінансовий облік II" (нормативні дисципліни циклу професійної підготовки за спеціальністю). Дисципліни "Фінансовий облік I", "Фінансовий облік II" з'явилися внаслідок реалізації програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, всупереч чинному законодавству України [3: р. I ст.1], яке визнає бухгалтерський облік як

"процес виявлення, вимірювання, реєстрації і передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень" і внутрішньогосподарський (управлінський) облік як "систему обробки і підготовки інформації про діяльність підприємства для внутрішніх користувачів у процесі управління підприємством". Розглянемо мету, завдання, предмет і зміст дисциплін "Бухгалтерський облік", "Фінансовий облік I", "Фінансовий облік II" відповідно з ОПП, для наочності порівняння оформимо табл. 2. Із табл. 2 видно, що дисципліни "Фінансовий облік I", "Фінансовий облік II" повторюють зміст дисципліни "Бухгалтерський облік". Якщо суворо дотримуватися змісту і часу на засвоєння дисциплін, визначених ОПП, то перед викладачем виникне багато організаційних питань. Спираючись на те, що дисципліна "Бухгалтерський облік" декларується ОПП підготовки бакалаврів з обліку і аудиту як нормативна дисципліна циклу загальноєкономічної підготовки, можна стверджувати, що студенти після її вивчення повинні володіти теоретичними основами бухгалтерського обліку і бути готовими для оволодіння предметом дисциплін "Фінансовий облік I", "Фінансовий облік II".

Таблиця 2.

Характеристика облікових дисциплін в ОПП

Характеристики дисципліни	Назва дисципліни		
	Бухгалтерський облік	Фінансовий облік I	Фінансовий облік II
1	2	3	4
Нормативна кількість навчальних годин/кредитів	360/10	180/5	180/5
Мета	Формування системи знань з теорії та практики ведення бухгалтерського обліку на підприємствах	Опанування теорії і практики ведення фінансового обліку на підприємствах різних форм власності	Опанування теорії і практики ведення фінансового обліку на підприємствах різних форм власності
Завдання	Вивчення методів раціональної організації та ведення бухгалтерського обліку на підприємствах на підставі використання прогресивних форм і національних стандартів; набуття навичок опрацювання і використання облікової інформації в управлінні	Надання знань щодо раціональної організації і ведення на підприємстві обліку активів на підставі використання прогресивних форм і національних стандартів	Надання знань щодо раціональної організації і ведення на підприємстві обліку активів на підставі використання прогресивних форм і національних стандартів
Предмет	Методологія і методика ведення бухгалтерського обліку на підприємстві	Активи підприємства	Пасиви підприємства
Зміст	Господарський облік, його суть і характеристика	Основи побудови фінансового обліку	
	Предмет і метод бухгалтерського обліку		
	Методичні прийоми бухгалтерського обліку та їх використання на підприємствах		
	Бухгалтерський баланс		
	Рахунки бухгалтерського обліку і подвійний запис		
	Документація, інвентаризація		

Закінчення табл. 2.

1	2	3	4
	Оцінювання і калькуляція в системі бухгалтерського обліку		
	Облік основних господарських процесів		
	Облікові реєстри, техніка, форми та організація обліку на промислових підприємствах		
	Облік основних засобів	Облік основних засобів	
	Облік нематеріальних активів	Облік нематеріальних активів	
	Облік виробничих запасів	Облік виробничих запасів. Облік сировини і матеріалів. Облік палива та готової продукції	
	Облік грошових коштів та дебіторської заборгованості	Облік грошових коштів. Облік дебіторської заборгованості	
	Облік фінансових інвестицій	Облік довгострокових фінансових інвестицій. Облік поточних фінансових інвестицій	
	Облік власного капіталу		Облік власного капіталу. Облік неоплаченого капіталу
	Облік зобов'язань		Облік короткострокових зобов'язань. Облік довгострокових зобов'язань. Облік розрахунків з бюджетом з податків та обов'язкових платежів
	Облік праці, її оплати та соціального страхування персоналу		Облік праці та її оплати
	Облік витрат діяльності підприємства	Облік витрат виробництва. Облік витрат майбутніх періодів	Облік доходів і витрат. Облік доходів майбутніх періодів. Облік фінансових результатів діяльності підприємства
	Облік доходів і фінансових результатів		
	Фінансова звітність		Фінансова звітність підприємства
	Облік на підприємствах малого бізнесу		
	Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку		

Тоді цю дисципліну необхідно назвати "Теоретичні основи бухгалтерського обліку" й перерозподілити нормативну кількість навчальних годин у бік їх збільшення на вивчення дисциплін "Фінансовий облік I" і "Фінансовий облік II". Враховуючи, що на цей час в жодному законодавчо-нормативному документі України не дано визначення поняття "фінансовий облік", роботодавцю не

зрозуміло з додатка до диплому, яких саме знань, навичок, умінь набув студент, вивчаючи дисципліни "Фінансовий облік I" та "Фінансовий облік II". Якщо знову суворо дотримуватися вимог ОПП й на заняттях з дисциплін "Фінансовий облік I" і "Фінансовий облік II" вивчати "теорію і практику ведення фінансового обліку на підприємствах різних форм власності", тобто й тих, які утримуються за кошти державного бюджету, тоді виникає інше питання: для чого законодавець [2: 92-93] у складі нормативних дисциплін циклу професійної підготовки передбачає дисципліну "Облік у бюджетних установах";

5) скорочення тривалості пари з 90 хв до 80 хв, проводячи її без перерви. Педагогічний досвід свідчить про те, що студенти здатні ефективно працювати без перерви 90 хв, якщо заняття проводиться на високому методичному рівні. З правової точки зору, скорочення тривалості пари призводить до недовиконання викладачем запланованого навчального навантаження та недоотримання студентом якісної освітньої послуги. Розв'язуючи цю проблему, окремі законослухняні навчальні заклади різницю компенсують додатковим часом на проведення консультацій;

6) скорочення аудиторного навантаження з одночасним збільшенням часу на самостійну роботу. Скорочення аудиторних занять з професійно орієнтованих дисциплін негативно вплине на якість фахової підготовки студентів. Оволодіти професійними навичками й уміннями без викладача неможливо. Тільки викладач в змозі допомогти студенту усвідомити вивчений матеріал, засвоїти методику обліково-контрольно-аналітичних робіт, навчити читати й розуміти економічний зміст бухгалтерських документів, розвинути здатність вільного користування чинною законодавчо-нормативною базою під час розв'язання професійних завдань. Тільки викладач може навчити студента розуміти економічний зміст господарських операцій та процесів, бачити сучасний світ економіки у її взаємозв'язках і гармонії. Тільки викладач майбутньому працівнику обліку у процесі навчання доведе необхідність щоденного самовдосконалення, розвине у нього вміння й бажання навчатися впродовж усього життя, бо саме ця риса фахівця в галузі обліку і контролю є сьогодні однією з основних складових професіоналізму;

7) брак аудиторного часу на використання активних методів навчання;

8) відсутність критеріїв оцінки знань, умінь, навичок з професійно орієнтованих дисциплін та єдиної оцінки загальної й спеціальної компетенції випускника. Це призводить до викладацького суб'єктивізму в оцінці досягнень студента, що по різному може впливати на відношення студента до навчання;

9) відсутність у навчальному плані підготовки за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр" дисциплін з вивчення організації та технології виробництва, матеріалознавства, експлуатації реєстраторів розрахункових операцій, ваговимірювального обладнання та інших вимірювальних приладів;

10) відсутність у навчальному плані підготовки за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр" навчальної практики. Навчальна практика, проведена після закінчення вивчення нормативних дисциплін професійного спрямування до початку виробничої практики у вигляді аудиторного розв'язання наскрізного завдання під керівництвом викладача дозволяє привчити студентів до систематичного оновлення теоретичних знань відповідно до змін чинного законодавства, упорядкувати, закріпити знання, удосконалити навички, розвинути вміння, отримані на практичних і лабораторних роботах. Навчальна практика робить студента повністю теоретично, практично, психологічно готовим до самостійної роботи з виконання програми виробничої практики в реальних умовах діючого базового підприємства;

11) недостатня забезпеченість навчального процесу комп'ютерною технікою та сучасними ліцензованими програмними продуктами з оброблення облікової інформації;

12) брак професорсько-викладацького персоналу для викладання професійно орієнтованих дисциплін, який володіє теорією й практикою навчальної дисципліни, методикою її викладання, має психолого-педагогічні здібності, прагне до наукової діяльності й залучає до неї студентів.

Усунення вказаних у статті недоліків в організації навчального процесу підготовки майбутніх фахівців з обліку і аудиту дозволить покращити теоретичну та практичну готовність студентів до проходження виробничої практики безпосередньо на своїх майбутніх робочих місцях. ОПП підготовки фахівців з обліку і аудиту не є досконалою, підлягає ретельному аналізу та доопрацюванню на основі вимог чинного законодавства, функціональної сутності фахівця, широти його профілю, професіографічних характеристик, експертних оцінок і прогнозів розвитку бухгалтерського обліку і контролю, схеми навчальних дисциплін з урахуванням їх змісту, об'єму та співвідношення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 16.02.1998 р. № 24 [Електронні текстові дані]. – Комп'ютерний довідник "Ліга бізнесінформ". – Ліга: закон версія 7.7.1.
2. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напрямку 0501 – "Економіка і підприємництво" / Кол. авт. під заг. керівн. А. Ф. Павленка. – К.: КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2006. – 128 с.
3. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України № 996-XIV [Електронні текстові дані]. – Комп'ютерний довідник "Ліга бізнесінформ". – Ліга: закон версія 7.7.1.

Матеріал надійшов до редакції 13.02. 2009 р.

Левочко М. Т., Гресь Н. Л. Теоретико-практическая подготовка студентов к производственной практике.

Рассмотрены проблемные вопросы теоретической и практической готовности студентов к прохождению производственной практики по специальности. Предложены пути улучшения учебного процесса подготовки специалистов по учету и аудиту. Выявлен ряд недостатков организации учебного процесса, которые влияют на качество теоретической и практической готовности студентов к выполнению программы производственной практики.

Levochko M.T., Gres' N. L. The Theoretic-Practical Preparation Students to the Industrial Practice.

The problems of students' theoretical and practical background arising during their proficiency trial are considered. The ways to optimize the curriculum while training accounting and auditing specialists are provided. The row of drawbacks is found out in the organization of educational process, which influence the quality of theoretical and practical readiness of students to implementation of the program of industrial practice.